

**Mahmut Aydın. *Hristiyanlık: Tarih, İnanç ve Uygulama.*
İstanbul: Ketebe, 2021, 436 s.
ISBN: 978-625-7587-45-7**

MEHMET KATAR

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türkiye
Ankara University, Faculty of Divinity, Türkiye
katar@ankara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9018-4143>

Hristiyanlık: Tarih, İnanç ve Uygulama adlı kitap; ön söz, giriş, yedi bölüm, “Kur’an’ın Verilerinden Hareketle Hristiyan Algısı” adlı ek bölüm ve “Hristiyan Dini Terimler Sözlüğü” ile kaynakça ve dizinden oluşmaktadır. 436 sayfadan oluşan Hristiyanlık ile ilgili bu kapsamlı eser, Hristiyanlığın tarihi seyri yanında inanç ve uygulamalarını da ele alması sebebiyle Dinler Tarihi alanına önemli bir katkı sağladığı görünümü vermektedir. Ancak kitapta, bu beklentinin tam olarak karşılanmasını engelleyen metot ve plan ile ilgili bazı sorunlar ve bariz birtakım bilgi yanlışları bulunmaktadır. Bu sorun ve yanlışlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkün gözükmektedir:

Hristiyanlık kitabının “içindekiler” kısmına bakıldığında, içeriğin kısmen kronolojik, kısmen de tematik bir yaklaşımla oluşturulmaya çalışıldığı, bu nedenle de çeşitli başlıklar altında aynı tür bilgilerin bazen tarihi perspektifle bazen de tematik yaklaşımla ve kısmen tekrar olacak biçimde yer aldığı görülmektedir. Ayrıca bölüm altlarında yer alan ana başlıklar yahut alt başlıklar arasında tam bir uyumun gözetilmediği ve başlıkların tamamında herhangi bir numaralandırmanın bulunmadığı dikkat çekmektedir. Bu durum, konu itibarıyla başlıkların önemli bir kısmının birbirleriyle ilişkisinin, bir bütünlük oluşturacak şekilde anlaşılmasına engel teşkil etmektedir. Ancak başlıklar ile ilgili asıl sorun; başlıkların numaralandırılmamış olması değil, konuya yaklaşımda temel metodun oluşturulamamış olması ve başlıklar hususunda özenli bir çalışma yapılmamasından kaynaklanıyor gözükmektedir. Bu bağlamda örneğin, tematik olarak bir başlığın içeriğinde yer alması gereken bir husus, o başlık altında anlatıldıktan sonra bilahare ayrı bir başlık halinde tekrar ele

alınmaktadır. Buna, 2. bölümde “Suriye ve Mezopotamya’da Hristiyanlık” ile “Antakya ve Urfa’da Hristiyanlık” başlıklarını örnek olarak zikretmek mümkün gözükmemektedir. Coğrafi konumu itibarıyla eski tanımlamalarda Suriye ve Mezopotamya coğrafyası içerisinde yer alan ve doğal olarak ilk başlık içerisinde zaten bahsedilen Antakya ve Urfa’nın bir sonraki başlıkta müstakil olarak “Antakya ve Urfa’da Hristiyanlık” adıyla ele alınması gereksiz gözükmemektedir. Bu durum ister istemez metin içerisinde kısmî konu tekrarlarına ve eserde gerekli bilimsel hassasiyetin gözetilmemesi sebebiyle aynı hususta çelişkili bilgiler verilmesine neden olmaktadır.

Kitaptaki özensiz başlıklara bir başka örnek olarak içindekiler kısmında yer alan 3. bölüme ait “Dördüncü Yüzyıldan On dördüncü Yüzyıla Hristiyanlık Doğu Hristiyanlığı ve Ortodoks Geleneği” adlı başlığı göstermek mümkün gözükmemektedir. Kitabın içindekiler kısmındaki bu genel başlığa karşın, metnin ilgili kısmında bu bölüm başlığının adının sadece “Dördüncü Yüzyıldan On dördüncü Yüzyıla Hristiyanlık” şeklinde olduğu, “Doğu Hristiyanlığı ve Ortodoks Geleneği” şeklindeki uzantı kısmının ise yer almadığı görülmektedir.

Yukarıda plan ve başlıklarındaki bazı tutarsızlıklara işaret ettiğimiz “Hristiyanlık: Tarih, İnanç ve Uygulama” adlı kitaptaki konular bazen kronolojik bazen de tematik olarak ele alındığı için bazı konularda kaçınılmaz olarak zaman zaman tekrara düşülmekte ve bu tekrarlar sırasında aynı konuya dair birbiriyle çelişen bilgilere yer verilmektedir. Bu bağlamda örneğin 140, 360 ve 366. sayfalarda Hristiyanlığa serbestlik tanıyan İmparator Konstantin’in Hristiyan inancına mensup olduğu ifade edilirken, 156. sayfada bu bilgilerle çelişen bir başka ifade sarf edilmektedir. Burada, Konstantin’in Hristiyan inancına mensup olduğunu açıkça ifade etmediği, dolayısıyla en iyi ihtimalle Hristiyan olup olmadığını bilmediği belirtilmekte ve böylece önceki bilgiyle çelişilmektedir.

Kitaptaki tematik dağınıklık sebebiyle yukarıda ifade ettiğimiz biçimde erken dönem Hristiyan Kilisesi’nin önemli isimlerinden olan Aryüs’ün İsa ile ilgili görüşüne de farklı başlıklar altında temas edilmekte, ancak değişik yerlerde yapılan bu mükerrer temaslarda birbiriyle çelişen ifadeler sergilenmektedir. Bu bağlamda bir yerde Aryüs’ün İsa’yı “tanrısal varlık” (s. 136), sonraki sayfada “Tanrı, ancak Tanrı’ya kıyasla ikincil bir Tanrı” (s.137) sonraki sayfalarda ise “beşer” (s. 382) yahut “özel bir beşer” (s. 149) veya “Tanrı’nın üstün bir yaratığı” (s. 402) olarak tanımladığı ifade edilmektedir.

Hristiyanlık: Tarih, İnanç ve Uygulama adlı kitaptaki yukarıda işaret ettiğimiz, birbiriyle çelişen ve kaçınılmaz olarak bir kısmı yanlış olan ifadeler sadece ayrı başlıklar altında değil, bazen aynı başlık, hatta aynı sayfa içerisinde yer almaktadır. Buna örnek olarak Efes Konsili ile ilgili her ikisi de

150. sayfada yer alan ve birbiriyle açık bir biçimde çelişen ifadeleri zikretmek gerekmektedir. Bunlardan birincisinde, "I. Efes Konsili olarak tarihe geçen bu toplantıda diyofizit yani İsa Mesih'in ilahi ve beşeri iki ayrı tabiat olduğu şeklindeki görüş reddedilerek Mesih'in tek tabiat olduğu görüşü onaylanmış..." ifadeleri dile getirilirken, sekiz satır sonra 451 Kadıköy Konsili bağlamında "I. Efes Konsili'nin İsa Mesih'in ilahi ve beşeri iki ayrı tabiata sahip olduğu şeklindeki kararı onaylanarak..." şeklindeki sözleriyle çelişkiye düşülmektedir. Kitabın 150. sayfasında yer alan ve birbiriyle çelişen bu bilgiler iki sayfa sonraki tabloda da tekrarlamaktadır. Bu bağlamda tabloda 431 Efes Konsili'nde "şahıs birlikteliği açısından iki tabiat vardır ancak Mesih'te sadece tek bir tabiat söz konusudur..." denildikten sonra bu ifadenin hemen altında yer alan Kadıköy Konsili ile ilgili açıklamalarda ise "Efes Konsili'nde ifade edildiği gibi iki tabiat vardır. Onlar birbirleriyle karışmamış mezc olmamışlardır." denilmektedir.

366. sayfa 1. paragrafta İsa'nın 25 Aralık'taki doğum kutlamalarının ilk defa üçüncü yüzyılda başladığı ifade edilirken hemen sonraki paragrafta "4. yüzyılda İmparator Konstantin'in Hristiyan olmasından sonra Kilise İmparator Aurelian'ın bugün dönümü festivalini Hristiyanlığa taşıyarak İsa Mesih'in doğum günü olarak kutlamaya başlamıştır." denilmekte ve böylece birer paragraf arayla iki farklı yüzyıl zikredilerek çelişkiye düşülmektedir. Ayrıca 410. sayfada da 25 Aralık kutlamalarının 336 yılında, yani 4. yüzyılda başladığı yinelenerek 3. yüzyıl iddiası ile tekrar çelişkiye düşülmektedir.

Hristiyanlık: Tarih, İnanç ve Uygulama adlı kitapta metot ve plan sorunları sebebiyle farklı yerlerde tekrarlanan ve tekrarlandıkça da yukarıda işaret ettiğimiz biçimde birbiriyle çelişen bilgiler yanında birçok bilgi yanlış yer almaktadır. Bu yanlışlardan bir kısmı aşağıda yer almaktadır.

12. sayfada Ortodoks Kilisesi'nde Slav azizleri olarak bilinen Cyril (Kril) ve Methodius'un 10. yüzyılda yaşadığı ve Hristiyanlığı yaymak üzere Bulgaristan ve Sırbistan'a gönderildiği ifade edilmektedir. Ancak, kardeş olan bu iki şahıs, kitapta iddia edilen dönemden bir yüzyıl önce, 9. yüzyılda yaşamış ve misyon amacıyla da Bulgaristan yahut Sırbistan'a değil, bugünkü Çek ve Slovakya topraklarına tekabül eden Moravya'ya gitmişlerdir.¹ Bu iki kardeşin ölümünden sonra İstanbul merkezli Moravya misyonu Latin Roma misyonerliği karşısında tutunamamış ve bu iki kardeşin yetiştirdiği misyonerler ile hazırladıkları Slavca dua ve ayin kitapları önce Bulgaristan'a, ardından da Ukrayna, Rusya bölgelerine taşınmıştır. Böylece Cyril ve Methodius kardeşler Slav azizleri konumuna yükselmişlerdir.²

¹ Timothy Ware, *The Orthodox Church -An Introduction to Eastern Christianity*, 70-72.

² Ware, *The Orthodox Church*, 70-74.

24. sayfada Tanrı'nın, Hz. Musa'ya Mısır'a dönmesini ve Firavun'dan izin alarak İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarmasını söylediği ifade edilmektedir. Ancak bu hikâyenin anlatıldığı Tevrat'ın Çıkış Kitabı'nda Tanrı'nın Musa'ya, İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarma amacını adeta saklamasını, Firavun'dan yerleşim yerleri dışına çıkarak kurban kesmeleri için izin talep etmesini ve bu şekilde hileyle yerleşim bölgesi dışına çıkaracağı halkı olarak oradan uzaklaşmasını telkin ettiği görülmektedir.³

26. sayfada Yahudi kralları olarak bilinen Davut ve Süleyman'ın krallık dönemleri M.Ö. 1000 ile M.Ö. 900 yılları arası şeklinde zikredilmektedir. Ancak kaynaklarda bu krallardan ikincisi olan Süleyman'ın ölümünden sonra, devletin M.Ö. 928 yılında bölündüğü ifade edilmektedir.⁴ Bu durumda bu ikilinin krallık süresinin M.Ö. 900 yılına kadar sürmesinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

26. sayfada Süleyman'ın ölümünden sonra oğulları arasında yaşanan iktidar mücadelesi sebebiyle devletin kuzeyde İsrail, güneyde ise Yahuda adıyla ikiye bölündüğü ifade edilmektedir. Fakat kaynaklarda bu iktidar mücadelesinin Süleyman'ın oğullarıyla herhangi bir ilişkisi kurulmamakta ve Yahudi kutsal kitabına göre Süleyman'ın günahı sebebiyle Tanrı'nın bir cezası olarak, kabilecilik ve kabileler arasındaki iktidar mücadelesi neticesinde devletin bölündüğü ifade edilmektedir.⁵

26. sayfada M.Ö. 627'lerde Yeremya peygamber gibi bu dönemde görevlendirilen İşaya peygamberin de İsrail toplumunu, Tanrı ile yaptığı ahde uygun yaşamaya davet ettiği belirtilmektedir. Ancak kaynaklarda İşaya peygamberin belirtilen bu tarihten, dolayısıyla Yeremya peygamberin tebliğ döneminden yaklaşık yüzyıl kadar önce, M.Ö. 700'lü yılların ortalarında yaşadığı belirtilmektedir.⁶

27. sayfada İskender zamanında (M.Ö. 323) Yahudi toplumunun Yunan Roma kültürünün idaresi altında olduğu ifade edilmektedir. Ancak o tarihte bölgeyi ele geçiren İskender'le birlikte bölgeye taşınan ve uzun süre etkin olan Yunan kültürüdür,⁷ milat öncesi 1. yüzyıla kadar bölgede bir Roma varlığından, dolayısıyla Roma kültüründen söz etmek mümkün gözükmemektedir.

³ *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil)*, Çıkış, 3:18-20. Yahudiliğe göre Tanrı'nın Hz. Musa'ya telkin ettiği iddia edilen bu hileli yaklaşım Yahudi kutsal kitabının yorum kısmında da "hilekâr görünüşlü istek" olarak tanımlanmıştır. Bkz. *Tora ve Aftara*, 2. kitap: Şemot, 27.

⁴ Yusuf Besalel, *Yahudi Tarihi - Kronolojik Yahudi Tarihi, 104 Dünya Yahudi Cemaati, İsrail ve Türkiye-İsrail İlişkileri*, 46-47.

⁵ Bkz. *Kitabı Mukaddes*, I. Krallar, 12:1-20. Ayrıca bkz. Ernest Renan, *History of the People of Israel - From the Reign of David up to the Capture of Samaria*, 3:150-151.

⁶ Theodore Friedman, "Isaiah Introduction," *Encyclopaedia Judaica*, 10:58.

⁷ Charles F. Kent, *A History of the Jewish People - The Babylonian, Persian and Greek Periods*, 3:271.

163. sayfada Doğu - Batı Kiliseleri arasında "İmparator Zeno dönemindeki çatlak, adını 471-489 yılları arasında İstanbul patriği olan Acacian'dan almıştır." denmekte ve böylece İstanbul Patriği Acacius'un taraf olduğu, bu nedenle Batı'da "Acacius'un sebep olduğu", "Acacius ile ilgili" anlamlarına gelen "Acacian"⁸ ifadesi Patrik Acacius'un adı olarak zikredilmektedir.

163. sayfada Doğu Hristiyanlığında, yaşanmış olan ikona tapıcılığı ve ikonoklazm (ikona kırıcılık) ihtilafı, ikona yanlısı Doğu Kilisesi ile ikona karşıtı Batı Kilisesi arasındaki bir kavga ve iki Kilise arasındaki bölünme sebeplerinden biriymiş gibi gösterilmektedir. Bu bağlamda "ikonoklazm tartışmasında Batı Kilisesi yetkilileri Doğu Kilisesinin, Hristiyanları Tanrı'ya tazim ve ibadete değil de aziz tasvirlerine tapınmaya teşvik ettiğini ileri sürünce bu iki Kilise arasında zaten zayıf olan birlik tekrar çökme tehlikesi yaşar. ...Zira İmparatorun kiliselerdeki resim ve ikonaların kırılması yönündeki fermanına karşı toplanan ve resim ve ikonaların muhafazası kararını alan II. İznik Konsili'nin (787) bu kararı, Batı Kilisesi yetkilileri ve İmp. Şarلمان tarafından putperestlik olarak tanımlanmıştır." Tırnak içi olarak gösterdiğimiz ifadelerde Roma Kilisesi'nin ikonalara karşı çıktığı ve 787'de ikona yanlısı karar alan II. İznik Konsili kararlarına da itiraz ettiği iddia edilmektedir. Oysa ikonoklazm (ikona kırıcılığı) kavgası esas itibarıyla (Doğu) Roma İmparatorluğu'nda ikonoklast siyasi otorite ile buna karşı çıkan ikona savunucusu bazı din adamları, keşişler ve halk arasında yaşanmıştır. Bu süreçte Roma (Bizans) İmparatoru III. Leo 726 yılında İstanbul'da İkonoklazmı (ikona kırıcılığını) başlatınca içerideki ikona yanlısı kesimlerle mücadele yanında, ikonalara destek veren Roma Kilisesi ile de sürtüşme yaşamıştır. İkonoklast Roma (Bizans) İmparatorluğu yönetimi ile kendi tebaasının bir kısmı ve ikonoklazma karşı çıkan Roma Kilisesi arasındaki gerilim Leo'nun oğlu Konstantin zamanında da devam etmiştir. Bu süreçte Roma (Bizans) siyasal yönetimi kendisinin ikona kırıcılığını eleştiren Papalığı cezalandırmak amacıyla İmparatorluğun Güney İtalya'daki Sicilya ve Calabria ile Güney Balkanlardaki İllirya bölgesinin idaresini Roma Kilisesi'nden alarak İstanbul Patrikliğine vermiş,⁹ ayrıca İtalya'nın güneyinden Roma'ya giden Papalık gelirlerini kesmiştir.¹⁰ İkonoklazmı başlatan İmparator Leo'dan uzun süre sonra, siyasi şartların değişmesiyle

⁸ Warren Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, 161-166; Steven Runciman, *The Byzantine Theocracy*, 43-44.

⁹ J. B. Bury, *A History of Later Roman Empire from Arcadius to Irene (395 A.D. to 800 A.D.)*, 2:428-447; Ostrogosky, *History of the Byzantine State*, 164-171; Runciman, *The Byzantine Theocracy*, 68-76; Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, 350-355.

¹⁰ Bury, *A History of Later Roman Empire*, 2:423; Runciman, *The Byzantine Theocracy*, 70; Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, 355.

İmparator naibi olan ikona yanlısı İmparatoriçe Irene ve oğlu Konstantin, ikonalara serbestlik sağlamak için Roma Kilisesi'nin de desteği ve gönderdiği temsilcilerle 787'de II. İznik Konsili'ni toplatmış ve ikonalara tazim kararı aldırılmıştır. Bu konsil, Doğu ile Batı Kiliseleri arasında açık bir ihtilaf konusu ve iddia edildiği gibi bölünme nedeni olmak bir yana, iki Kilise arasındaki son ekümenik konsil olarak görülmektedir.¹¹ II. İznik Konsili'ne itiraz; Papalıktan değil, konsil sürecinde görüşlerine başvurulmayan Batı'daki Frank yönetiminden gelmiş ve dini açıdan Roma Kilisesi'ne bağlı olan Frank Krallığı, birtakım siyasi gerekçelerin de etkisiyle konsil kararlarına karşı çıkmış ve bu hususta bağlı olduğu Roma Kilisesi ile de çelişmiştir.¹² İfade ettiğimiz bu tablo çerçevesinde ikonoklazmın Doğu ve Batı Kiliseleri'nin bölünmesinde herhangi bir etkisinin bulunduğunu iddia etmek çok gerçekçi gözükmemektedir.

Kitapta, 163. sayfada “Doğu - Batı Kiliseleri arasındaki büyük bölünmeye götüren üçüncü önemli çatlak Batı Kilisesinin kredoya ... ‘filoque’ ifadesini eklemesiyle gün yüzüne çıkan Photian Şiizmasıdır (863-867).” denilmektedir. Ancak bu ihtilaf, kitapta iddia edildiği gibi, başlangıçta “filioque” takısı sebebiyle değil, esas itibarıyla İstanbul'daki patrik atamasına Roma Kilisesi'nin usul açısından itiraz etmesi ve yeni Patrik Photius'u tanımamasıyla patlak vermiştir. Bu süreçte önce Roma Kilisesi, kökeni itibarıyla din adamlığından gelmeyen İstanbul Patriği Photius'u patriklik makamını yetkisiz bir biçimde işgal eden bir gasıp olarak tanımlamış ve o makamda durmaması gerektiğini ilan etmiştir. Bunun üzerine Patrik Photius da Roma Kilisesi'nin eleştirilecek bazı noktaları yanında bu Kilise'nin henüz açıktan savunmadığı, ancak Batı'daki kiliselerde yaygınlaşan “filioque” takılı kredoyu gerekçe göstererek Roma Kilisesi'ni aforoz etmiş ve bu durum kısa süreli bir bölünmeye neden olmuştur.¹³

163. sayfada Doğu - Batı Kiliseleri arasındaki nihai bölünmenin güç ve yetki kapışmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda Bulgaristan ve Güney İtalya'daki Bizans eyaletleri gibi yeni Hristiyan olan bölgelerin hangi Kilise'nin hâkimiyeti altında olması gerektiği hususlarında tartışmalar olduğu, Papa IX. Leo'nun bu döneme kadar Doğu Kilisesi'nin ibadet geleneğini takip eden Güney İtalya kiliselerine Batı Kilisesi'nin ibadet geleneğini dayattığı ve Doğu Kilisesi'nin de Batı'nın bu girişimini bütün Kilise'ye hâkim olma çabası olarak yorumlayarak ilişkileri kesmeyi tercih

¹¹ Runciman, *The Byzantine Theocracy*, 77-80; Ware, *The Orthodox Church*, 33.

¹² Thomas F. X. Noble, *Images, Iconoclasm, and the Carolingians*, 149-150; Runciman, *The Byzantine Theocracy*, 81.

¹³ Ware, *The Orthodox Church*, 50-53. Ayrıca bkz. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, 451-454; Runciman, *The Byzantine Theocracy*, 93-94.

ettiği iddia edilmektedir. Oysa her şeyden önce Güney İtalya bölgesindeki Sicilya ve Calabria gibi eski Bizans topraklarının sakinleri, kitapta iddia edildiği gibi yeni değil, uzun yüzyıllar önce Hristiyan olmuş ve yüzyıllar boyu Roma (Bizans) idaresinde kaldıktan sonra Doğu-Batı Kiliselerinin bölünme sürecinde Roma Kilisesi'ne bağlı ulusların işgaline uğramıştır. Bu çerçevede Roma Kilisesi'ne bağlı olan Normanlar İtalya'nın, ele geçirdikleri güney bölgelerinin, Bizans'a ve dolayısıyla Grek usulü Hristiyanlığa tabi olan Hristiyanlara Batı tarzı "filioqueli" kredoyu dayatınca iki taraf arasındaki gerilim artmıştır.¹⁴ Dolayısıyla kitapta iddia edildiği gibi Güney İtalya bölgesi yeni Hristiyan olan bir bölge olması sebebiyle değil, Bizans'ın elinden çıkması ve Roma Kilisesi'ne bağlı ulusların egemenliğine girmesi sebebiyle sorun haline gelmiştir. Kitapta aynı bağlamda gündeme getirilen yeni kurulan Bulgar Kilisesi'nin iki ana Kilise'den (Roma ve İstanbul) hangisine bağlanacağı hususu ise kitapta iddia edildiği gibi 11. yüzyılda değil, 9. yüzyılda Patrik Photius döneminde tartışılmış ve Photius sonrasında bir çözüme varılmıştır. Varılan bu çözüm çerçevesinde de Photius'tan sonra, iki kilise arasında ilişkilerin yeniden tesisıyla Bulgar Kilisesi'nin İstanbul'a bağlı olarak oluşturulmasına karar verilmiştir.¹⁵

353. sayfada Katoliklerde belirli şartlarda boşanıp yeniden evlenmeye izin verildiği ifade edilmekte ve buna çocuk sahibi olamayan, ancak bunu çok isteyen eşlerin boşanmalarına ve yeniden evlenmelerine izin verildiği örnek gösterilmektedir. Ancak bu iddia gerçeği yansıtmamakta ve Katolik Kilisesi'nde boşanmanın ardından Kilise vasıtasıyla tekrar evlenmeye izin verilmemektedir.¹⁶ Günümüzde sadece, yüzyıllardan beri uygulanan, çeşitli gerekçelerle evliliğin iptal edilmesi (butlanı) kolaylaştırılmış bulunmaktadır.¹⁷ Bu suretle mevcut evliliğin fiilen ve yasal açıdan bitmesinden sonra evliliğin taraflarından biri veya her ikisi evliliğin iptalini gerektiren veya gerektireceği var sayılan bir gerekçeyi göstererek bağlı bulunduğu piskoposluğa başvurmakta ve piskoposluk yargısının bu gerekçeyi onaması halinde sona ermiş olan evlilik iptal edilerek "hiç olmamış" durumuna düşürülmektedir. Boşanmaktan farklı olan bu iptal işlemi sayesinde önceki evliliğini yok saydıran kişiler evlenmemiş sayıldığı için yeni bir evlilik yapmaları da mümkün olmaktadır.¹⁸

359. sayfada "hikmetli kişiler (wise men) gökyüzünde yeni bir yıldız görür, bunu takip ederek Beytullahim'in bir köyüne gelir ve burada yemlikte

¹⁴ Ware, *The Orthodox Church*, 55; Runciman, *The Byzantine Theocracy*, 106.

¹⁵ Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, 454-456.

¹⁶ Gerard J. McCarron, "Divorce and the Catholic Church," 113.

¹⁷ Albert McDonnell, "Mercy Applied - Marriage Annulments," 93-95.

¹⁸ Alicia Sloan, "Annulment: Divorce for Catholics?," 51-53.

yatan yeni doğmuş bir bebek bulurlar. Bebeğin kutsallığının ve asaletinin farkına varan bu kişiler ona birtakım hediyeler sunar ve kendilerini görevlendiren Kral Herod'a bebeğin doğduğunu haber vermeden yurtlarına dönerler." Kitapta yer alan ve iki farklı İncil'in (Matta ve Luka) birbiriyle çelişen bilgilerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan bu ifadede birkaç yanlış birden bulunmaktadır. Her şeyden önce hikâyede İsa'nın doğum yeri, Betlehem'in bir köyü değil, sadece Betlehem olarak zikredilmektedir.¹⁹ İkinci olarak hikâyede bahsedilen bilge kişiler sadece Matta İncili'nde zikredilmekte ve bunlar yıldızı takip ederek bebek İsa ile annesini Betlehem'de, kitapta ifade edildiği gibi ahırda değil, bir evde bulmaktadır. "Ahırda, hayvan yemliğinde yatan bebek" ifadesi ise Luka İncili'nde nakledilmektedir. Luka'ya göre nüfus sayımı için yaşadıkları Nasıra kentinden asıl memleketleri olan Betlehem'e gelen Meryem ve nişanlısı Yusuf Betlehem'de konaklayacak yer bulamadıkları için bir hanın, hayvan barınağında geceleme zorunda kalmış ve Meryem burada İsa'yı dünyaya getirerek kundakladıktan sonra hayvan yemliğine yatırmıştır. Meleklerin, İsa'nın doğumunu haber vermesiyle de Matta İncil'inde bahsedilen bilge kişiler değil, çevrede bulunan çobanlar ziyarete gelmiş ve bebek İsa'yı yemlikte yatar durumda bulmuştur.²⁰ Üçüncü olarak da yine Matta İncil'inde Kral Herod; bu bilge kişilerin, Yahudilerin müstakbel kralının doğduğu ve onun yıldızını gördükleri için onu aramaya geldikleri şeklindeki söylentiyi yaymaları üzerine, onlarla görüşerek, bu müstakbel kralın yerini tespit ettiklerinde kendisine de bildirmelerini ve ona bağlılığını göstermek istediğini söylemiştir.²¹ Ancak bu bilge kişiler çocuğun yerini tespit ettikten sonra Tanrı'nın meleğinin, Kral Herod'un asıl amacının çocuğa zarar vermek olduğunu bildirmesi üzerine, kitapta ifade edildiği gibi "çocuğun doğumunu" değil, "bulduğu yeri" Herod'a haber vermeden oradan uzaklaşmışlardır.

360. sayfada "Hristiyanlar sadece İncillerde zikredilen yerleri değil aynı zamanda Eski Ahit'te zikredilen kutsal mekânları da ziyaret ederler. Örneğin Hristiyan hacılar Celile bölgesinde, Cebrail'in Meryem'e İsa'ya hamile kalacağını müjdelediği yer olan Nasıra'daki Müjde Kilisesi'ni (Annunciation Church) ziyaret ederler." Tırnak içinde alıntılıdığımız bu sorunlu ifadeden tam olarak ne kastedildiği anlaşılmamaktadır. Şayet bu ifadeden kastedilen şey Hristiyanların Yahudilik açısından kutsal bilinen bazı yerleri kutsal kabul etmesi ise Filistin coğrafyasında bir Yahudi ihya hareketi olarak ortaya çıkan Hristiyanlık, Kudüs örneğinde olduğu gibi Yahudiliğe ait pek çok şey gibi bazı yerleri de kutsal kabul etmektedir. Ancak Nasıra Yahudilik

¹⁹ Bkz. *Kitabı Mukaddes*, Matta, 2:5-16.

²⁰ Bkz. *Kitabı Mukaddes*, Luka, 2:1-20.

²¹ Bkz. *Kitabı Mukaddes*, Matta, 2:7-8.

açısından bu tür kutsal yerlerden biri değildir. Ayrıca Nasıra Kasabası'nın ve Meryem'in İsa ile müjdelenmesinin Eski Ahit yahut Yahudilikle herhangi bir ilişkisi bulunmamakta ve Hristiyanlığın müjde olarak kabul ettiği bu anlatı bir Hristiyan metni olan Luka İncili'nde (1:26-38) yer almaktadır.²²

366. sayfa 1. paragrafta “İncillerin İsa'nın doğumuna ilişkin verdiği tarihlerle Hristiyan geleneğinde İsa'nın doğumu olarak kutlanan Noel tarihi tam bir tezat teşkil etmektedir. İncillerde yer alan ağırlıklı görüşe göre İsa Mesih M.Ö. 4 dolaylarında dünyaya gelmiş olmasına rağmen Noel 25 Aralık'ta kutlanmakta ve Miladi yıl İsa'nın doğumuyla başlatılmaktadır.” Bu ifadede, bir taraftan İncillerdeki verilerden hareketle İsa'nın doğum yılı dile getirilmekte, diğer taraftan doğum günü olarak İncillerde herhangi bir zaman zikredilmemesine rağmen, M.Ö. 4 yılının, doğum günü olarak kutlanan 25 Aralık ile tezat oluşturduğu iddia edilmektedir. Kitapta zikredilen bu bilgilerin doğruluk veya yanlışlığı bir yana, İsa'nın doğum yılı ile doğum günü ayrı şeyler olduğu için bunlar arasında herhangi bir tezat aramak mantıklı gözükmemektedir. Ayrıca İncillerden hareketle İsa'nın doğum tarihini tespit etmek mümkün olmayacağı için kitapta zikredilen M.Ö. 4 yılı da bilim insanları tarafından, kesin olmayan tartışmalı bir tarih olarak görülmekte ve İsa'nın en geç bu tarihte, daha büyük bir ihtimalle de M.Ö. 6 yahut 7 yıllarında doğmuş olması gerektiği kabul edilmektedir.²³

407. sayfada İsa Mesih'in İncillerin zikrettiği ve Hristiyanların kabul ettiği Betlehem kasabasında değil, Nasıra kasabasında doğduğu iddia edilmekte, ancak bu iddiaya herhangi bir kanıt gösterilmemektedir.

409. sayfada kutsal bölgenin (Filistin) tanımı yapılırken “...Konstantin'in bu bölgeyi ele geçirmesinden sonra...” ifadesi zikredilmektedir. Ancak bu bölge Konstantin'den önceki dönemlerde de Roma'nın idaresi altında bulunmakta²⁴ dolayısıyla bu bilgi yanlış gözükmemektedir.

Hristiyanlık: Tarih, İnanç ve Uygulama adlı kitap, yukarıda birtakım örneklerini zikrettiğimiz çelişki ve bilgi yanlışları yanında bazı terminoloji hatalarını da içermektedir. Bu bağlamda örneğin, 13. sayfada “Ortodoks olmayan Doğu Kiliseleri” ibaresi kullanılmaktadır. Ancak Grek ve Slav ağırlıklı Ortodokslar dışındaki diğer Doğulu Hristiyanlar da kendilerini Ortodoks olarak tanımlamaktadır. Bu Doğulu Ortodokslar İngilizce kaynaklarda “Oriental Orthodox” olarak tanımlanırken, Grek ve Slav

²² Bkz. *Kitabı Mukaddes*, Luka, 1:26-38.

²³ Mehmet Katar, “Hristiyanlık'ta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı,” 116.

²⁴ 5. yüzyılda Konstantin döneminde Roma İmparatorluğu'nun sınırları için bkz. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, 32.

toplulukların oluşturduğu Ortodokslar ise “Eastern Orthodox” olarak adlandırılmaktadır.²⁵

25. sayfada Yahudi ve Hristiyan kutsal metnine göre Hz. Musa'nın halkını Mısır'dan çıkardıktan sonra Sina Çölü'nde Tur Dağı'na çıkıp Tanrı ile anlaştığı ifade edilmektedir. Ancak Yahudi ve Hristiyan kaynaklarında bu dağın adı İslami terminolojideki gibi Tur değil, Sina yahut Horev Dağı olarak zikredilmektedir.²⁶

25. sayfada Yahudi ve Hristiyan kaynaklarına göre Hz. İsa öncesi İsrail tarihi anlatılırken ilk İsrail kralı Saul'dan bahsedilmekte, ancak Saul yerine Kur'an ve İslam kaynaklarında geçen Talut adı zikredilmektedir. Aynı şekilde 359. sayfada İsa'nın doğum yeri Betlehem Kasabası Hristiyan kaynaklarındaki adlandırma ile değil, Arapça adıyla Beytullahim olarak ifade edilmektedir.

361. sayfada “Ausburg İtirafı” ifadesi kullanılmaktadır. Ancak bu itiraf kelimesinin, kitapta belirtildiği gibi “itiraf” değil, “İman Beyanı (Beyanamesi/Deklerasyonu)” olarak zikredilmesi gerekmektedir. Kitabın son kısmında yer alan Dini Terimler Sözlüğü'nde, Türkçe telaffuzuyla yazılan “Konfesşın” (Confession) kavramı da yine aynı şekilde sadece günah itirafı şeklinde açıklanmaktadır. Oysa 361. sayfada işaret ettiğimiz “itiraf” ifadesinin ve sözlükte “Konfesşın” şeklinde geçen kelimenin “İman Beyanı (Beyanamesi/Deklerasyonu)” şeklinde ifade edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, *Hristiyanlık: Tarih, İnanç ve Uygulama* adlı kitapta, yukarıda örneklerini zikrettiğimiz türden birtakım plan ve metot hataları yanında ciddi bilgi yanlışları, çelişkiler ve örneklendirme gereği duymadığımız türden bazı ifade hataları yer almaktadır. Bu durum eserin, bilimsel hassasiyetler yeterince gözetilmeden aceleyle kaleme alındığı ve ciddi bir kontrolden geçirilmeden yayımlandığı izlenimini vermektedir. Kitabın, yeni yapılacak bir baskısında bahsettiğimiz bu hataların giderilmesi halinde, Dinler Tarihi ve Hristiyanlık alanına daha ciddi bir katkıda bulunması söz konusu olacaktır.

KAYNAKÇA

Besalel, Yusuf. *Yahudi Tarihi - Kronolojik Yahudi Tarihi, 104 Dünya Yahudi Cemaati, İsrail ve Türkiye-İsrail İlişkileri*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2003.

Bury, J. B. *A History of Later Roman Empire from Arcadius to Irene (395 A.D to 800 A.D.)*. 2 c. London and New York: Macmillan and Co., 1889.

²⁵ Ware, *The Orthodox Church*, 4.

²⁶ *Tora ve Aftara*, 2. kitap: Şemot, 18-19.

- Friedman, Theodore. "Isaiah Introduction." *Encyclopaedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, USA: Thomson Gale, (2007): 10:58.
- Katar, Mehmet. "Hristiyanlık'ta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı." *İslâmiyât* 3:4 (2000): 117-131.
- Kent, Charles F. *A History of the Jewish People -The Babylonian, Persian and Greek Periods*. 3 c. New York: Charles Scribner's Sons, 1899.
- Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit* (Tevrat ve İncil). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1988.
- McCarron, Gerard J. "Divorce and the Catholic Church." *Journal of Religion and Health* 14:2 (1975): 113-119.
- McDonnell, Albert. "Mercy Applied - Marriage Annulments." *The Furrow* 67:2 (2016): 92-97.
- Noble, Thomas F. X. *Images, Iconoclasm, and the Carolingians*. University of Pennsylvania Press, 2009.
- Ostrogosky, G. *History of the Byzantine State*. Çev. Joan Hussey. Oxford: Basil Blackwell, 1968.
- Renan, Ernest. *History of the People of Israel -From the Reign of David up to the Capture of Samaria*, London: Chapman and Hall, 1889.
- Runciman, S. *The Byzantine Theocracy (The Weil Lectures Cincinnati 1973)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Sloan, Alicia. "Annulment: Divorce for Catholics?" *Studies: An Irish Quarterly Review* 87:345 (1998): 51-56.
- Tora ve Aftara* 2. kitap: Şemot. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2004.
- Treadgold, Warren. *A History of the Byzantine State and Society*. California: Stanford University Press, 1997.
- Ware, Timothy. *The Orthodox Church -An Introduction to Eastern Christianity*. Great Britain: Penguin Books, 2015.

